

Új élet az Újvilágban? Német emigrációs társaságok a 19. század első felében

BERCZELI-NEMCSÉNYI ALEX

A 19. század első felében politikai, gazdasági és társadalmi okokból több millióan indultak útnak Európából az Egyesült Államokba. A bevándorlók között már a 18–19. század fordulóján is magas volt a német területekről érkezők aránya, de számuk az 1830-as években kezdett el látványosan emelkedni. Ebben az időszakban több olyan szervezet alakult, amelynek egyik célja az volt, hogy összefogja az emigránsokat, a másik pedig, hogy előkészítse és segítse a letelepedésüket. A német bevándorlás hátterének felvázolása mellett két szervezet történetét mutatom be és hasonlítom össze. Az egyik az 1833-ban alapított Giesseni Emigrációs Társaság, aminek a segítségével ötszázan telepedtek le Missouri területén. A másik pedig az 1842-ben létrejött Texasi Német Bevándorlók Védelmére Létrehozott Egyesület. Ennek szervezésében mintegy hétezer németajkú emigráns kezdetett új életet az észak-amerikai kontinensen. Jelen tanulmányban az összehasonlítás fő szempontjai, hogy kik és milyen szándékkal vettek részt ezen szervezetek megalapításában, s miért volt az egyik sikerebb mint a másik.

Miért éppen az Egyesült Államok?

Már a 18–19. század fordulóján mintegy 250 ezren érkeztek az Egyesült Államokba, majd ez a szám egyre nőtt.¹ Az európai bevándorlók száma az 1820-as évek elején évi 6000-ról 10 ezerre, 1826-ban 15 ezerre, 1828-ban 30 ezerre emelkedett, 1832-ben pedig már meghaladta az 50 ezret is.² Az 1840-es és 1850-es években 1,5 millióról 2,5 millióra ugrott azoknak a száma, akik az Újvilágban kezdtek új életet.³ Az 1820 és 1920 között eltelt száz év alatt összesen 38 millió európai lépett az Egyesült Államok földjére.⁴

Ennek a kivándorlási hullámnak az egyik oka az a demográfiai robbanás volt, amely az 1750-es években kezdődött Európában, és a 19–20. század fordulójáig tartott. Ekkor a kontinens népessége 150 millióról 400 millió före emelkedett.⁵ A kivándorlást azok a környezeti tényezők is előidéztek, amelyek miatt a század első felében élelmiszerhiány alakult ki a kontinensen.⁶ Többen döntöttek az Egyesült Államokban történő letelepedés mellett a napóleoni háborúk és az utánuk kivetett magas adók, valamint a korszakban lezajlott fegyveres

¹ HEIDEKING – MAUCH 2006, 95.

² SELLERS et al. 1995, 235; JOHNSON 2016, 291.

³ SELLERS et al. 1995, 165; FRANK 2018, 78.

⁴ DEGLER 1993, 282.

⁵ JOHNSON 2016, 286.

⁶ A fokozódó élelmiszerhiány az 1816-os év kedvezőtlen időjárása, az 1825–1826-os, 1826–1827-es és az 1829–1830-as kemény telek miatt alakult ki. Ehhez hozzájárult még az 1840-es években Írországot sújtó burgonyavész (SELLERS et al. 1995, 165; JOHNSON 2016, 290–291; FRANK 2018, 78).

konfliktusok miatt is. Sokan a társadalmi változások, feszültségek miatt, illetve az 1848-as forradalmakat követően politikai okokból kényszerültek emigrálni.

Dinamikus fejlődése, rangok nélküli társadalma, valamint az egyént és az egyén vállalkozásait támogató politikája miatt az Egyesült Államok a „lehetőségek földjeként” jelent meg a bevándorlók számára. Európától eltérően a tengerentúlon olcsón lehetett földhöz jutni. A szövetségi kormányzat támogatta azokat az egyéni vagy szervezett vállalkozásokat, amelyek a 19. század első felében, a nyugati terjeszkedés során megszerzett területek benépesítésére irányultak.⁷ A bevándorlók jelentős része vagy a keleti parti gyárakban helyezkedett el, vagy a vasút- és csatornaépítési munkálatokban vett részt.⁸ Sokan pedig az állam új nyugati és déli területein telepedtek le, ahol farmerként vagy ültetvényes gazdaként kezdtek új életet.⁹ Az Újvilágot vonzóvá tette még az is, hogy nem voltak törvénybe iktatott társadalmi egyenlőtlenségek, ismeretlen volt az egyházi tized, a kötelező katonai szolgálat és a cenzúra is.¹⁰

A német bevándorlás sajátosságai

A 19. század közepéig jellemzően Észak- és Nyugat-Európa társadalmilag és gazdaságilag fejlettebb régióiból indultak útnak a bevándorlók. Leginkább Nagy-Britanniából, Franciaországból, Skandináviából, Németalföldről, valamint a német területekről.¹¹ Az 1830-as évektől kezdődően emelkedett számottevően a németajkú emigránsok száma. Az 1840 és 1860 között eltelt húsz év alatt mintegy 1,5 millióan telepedtek le az Egyesült Államokban.¹² Az 1854-es év volt a csúcspont, amikor 215 ezren vándoroltak ki.¹³

A németek egyre nagyobb arányú kivándorlását a korszakban lezajlott változások okozták. A Bonaparte Napóleon által vezetett Francia Császárság 1806-ban létrehozta a Rajnai Szövetséget, ezzel megszüntetve a Német-Római Császárságot.¹⁴ A napóleoni háborúknak végül az 1815-ös waterlooi csata vetett véget, miközben Európa nagyhatalmai a vitás területi és politikai kérdéseket az 1814-ben megnyitott bécsi kongresszuson zárták le.¹⁵ Ezek a tárgyalások egyben a német alkotmányos rendezés fórumai is voltak. Ausztria és Poroszország vezetésével létrejött a Német Szövetség, amely az államok laza összefogása volt. Nem rendelkezett erősebb központi kormányzattal, legfőbb törvényhozó szerve, a frankfurti Szövetségi Gyűlés, a tartományi alkotmányokra semmilyen kötelező érvényű határozatot nem hozhatott.¹⁶ Ráadásul a szövetség határai nem voltak

⁷ SELLERS et al. 1995, 109; JOHNSON 2016, 292.

⁸ SELLERS et al. 1995, 165.

⁹ A déli területekre, azon belül is a Texasba történő bevándorlásról lásd bővebben: KÖKÉNY 2007.

¹⁰ JOHNSON 2016, 292.

¹¹ DEGLER 1993, 282; JOHNSON 2016, 386; FRANK 2018, 78.

¹² BRUCE 1992, 9.

¹³ HAWGOOD 1940, 57.

¹⁴ HAHNER 2006, 150.

¹⁵ FULBROOK 1993, 103; HAHNER 2006, 150, 421–422.

¹⁶ VITÁRI 2010, 175–176.

azonosak a közép-európai németiség etnikai-kulturális vonalaival, ami további ellentéteket okozott.¹⁷

A társadalmat 1815-től kezdődően az általános csalódottság jellemezte, ugyanis a bécsi eredmények csak részleges megoldást jelentettek, illetve megakadályozták a további reformokat. Több olyan mozgalom alakult, amely az addig rendezetlen kérdésekre kereste a választ. Ilyen volt például a tornamozgalom, a Német Társaságok, vagy az egyetemeken a diákegyesületek – *Burschenschaften*-ek.¹⁸ Bár mindegyiknek voltak radikális megmozdulásai, követeléseik lényegében megegyeztek.¹⁹ Egy egységes német köztársaságot akartak, melyben érvényesül az alkotmányos szabadság, a nemzeti képviselőlet és demokrácia, valamint a régi rendi-feudális társadalom megszüntetése. Mindezek a francia forradalom eszméiben gyökereztek, így elsősorban a Német Szövetség politikáját meghatározó monarchiák, Ausztria és Poroszország számára voltak veszélyesek. A reformokat követelő szervezetekkel szemben Metternich az 1819-ben közzétett Karlsbadi Határozatokban lépett fel, amelyet egészen 1848-ig folyamatosan újabb kiegészítésekkel szigorítottak. Ennek hatására betiltották a diákegyesületeket, amelyek illegalitásban működtek tovább, elbocsátották a mozgalommal rokonszenvező egyetemi tanárokat és cenzúra alá vonták a sajtót.²⁰ Ezért politikai okokból nagyon sok fiatal és értelmiségi döntött az Egyesült Államokba történő emigráció mellett.

A kivándorolt értelmiség körében a korszakban egyre inkább elterjedté vált az az elképzelés, mely szerint az Egyesült Államok alkalmas egy Új-Németország megalapítására. 1830 és 1855 között pedig több kísérlet is történt az elmélet gyakorlati megvalósítására.²¹ Először az 1830-as években, Missouriban. Majd az 1840-es évek közepétől Texasban, az 1840-es évek végén és az 1850-es évek elején pedig még Wisconsiban történtek próbálkozások, más-más módon, de ugyanazzal a céllal.²² Szerették volna meghonosítani az általuk fontosnak tartott eszméket és a német kultúrát az Egyesült Államokban. Mindezt úgy, hogy egy földrajzilag különálló, minden külpolitikai befolyástól mentes államot hoznak létre. Ezt az Új-Németországot úgy szervezték és kormányozták volna, hogy ne alakuljanak ki az európaihoz hasonló politikai, társadalmi vagy gazdasági különbségek.²³ Ennek az elképzelésnek a megvalósítására a déli és nyugati területeken létrejött agrárközösségek voltak alkalmasak, ahol a letelepült németek egy ideig meg tudták őrizni etnikai különállásukat. Az Új-Németország megalapítására tett kísérletek azonban az 1850-es évek közepétől kezdődően lassan abbamaradtak. Ennek egyik legfőbb oka az volt, hogy a németek első nagy

¹⁷ FULBROOK 1993, 103–104; VITÁRI 2010, 177–178.

¹⁸ TOKODY – NIEDERHAUSER 1983, 154–155; FULBROOK 1993, 109; VITÁRI 2010, 178.

¹⁹ Radikális megmozdulás volt a diákegyesületek részéről az 1817-es Wartburg-Fest, ahol többek között porosz rendőri tankönyveket és a Code Napoleont égették el (VITÁRI 2010, 178).

²⁰ TOKODY – NIEDERHAUSER 1983, 154–155; FULBROOK 1993, 110–111; VITÁRI 2010, 179.

²¹ HAWGOOD 1940, 97.

²² HAWGOOD 1940, 104.

²³ HAWGOOD 1940, 96–97.

bevándorlási hulláma véget ért. A másik oka pedig, hogy a század második felében egyre többen költöztek városokba, ahol a többségi társadalomba gyorsabban asszimilálódtak, mint vidéki társaik.²⁴ Az 1850-es évtized végére az is világossá vált, hogy az Egyesült Államok közigazgatásilag és politikailag is egyre inkább egységes, így a területén nem lehet létrehozni egy, az angolszásztól eltérő nyelvű és kultúrájú államot.²⁵

A 19. század első felében az ipari forradalom hatására a gazdaságban a mezőgazdaságról fokozatosan az ipari szektorra helyeződött át a hangsúly. Azonban ez a változás nem volt elég gyors ahhoz, hogy a 18. század közepén kezdődött demográfiai robbanás hatására megnövekedett népesség élelmiszerszükségletét kielégítse.²⁶ Akik pedig vidéken munka nélkül maradtak, a városokba vándoroltak, ahol a gyárakban próbáltak munkát vállalni.²⁷ A változás hatására lassan megjelent egy új társadalmi réteg, a városi munkásság. Ugyanakkor a régi nemesség továbbra is védte előjogait a reformokra törekvőkkel szemben. Az így kialakult feszültségek hatására sokan az Újvilágban voltak kénytelenek új életet kezdeni.

A 19. század végére az észak-amerikai kontinensen kirajzolódott az úgynevezett német öv, az a terület, ahol a legtöbb németajkú emigráns letelepedett. Ez Ohiotól Nebraskáig és Missouritól Wisconsinig tartott. Azért örvendett nagy népszerűségnek ez a régió, mert az éghajlata nagyon hasonlított a németországi klímára.²⁸ Sokan közülük vidéken telepedtek le a középnyugati államokban, Indiana, Illinois vagy Missouri területén. Ezeken egységes telepeket hoztak létre, ahol főként mezőgazdasággal foglalkoztak.²⁹ Bár a német bevándorlók túlnyomó többsége vidékről származott, az Újvilágban erőteljesebben urbanizálódtak, mint Európában.³⁰ Többen a keleti parti vagy az ország középső részén található nagyvárosokban telepedtek le, például Cincinnati-ben, St. Louisban vagy Milwaukeeban.³¹ Elsősorban a fiatalabbak kezdtek új életet a városokban, ahol az ipari szektorban találtak munkát.

Ugyanakkor nemcsak a német öv által határolt területen élt nagyon sok német-amerikai. Az Egyesült Államok déli és délnyugati területein is nagy számban telepedtek le. Igaz, a bevándorlók teljes számához képest kevesen voltak, az egyes területek lakosságához mérten magas volt az arányuk. Az egyik ilyen terület Texas volt. Az itt élők elsősorban a mezőgazdasági szektorban

²⁴ HAWGOOD 1940, 97, 107.

²⁵ HAWGOOD 1940, 102.

²⁶ Az 1817-es éhínség a kivándorlás új hullámát indította el, amelyet tovább fokozott a kedvezőtlen időjárás (KAMPHOEFFNER – HELBICH – SOMMER 1991, 2–3).

²⁷ FULBROOK 1993, 110–116.

²⁸ KAMPHOEFFNER – HELBICH – SOMMER 1991, 12.

²⁹ HAWGOOD 1940, 77–78

³⁰ KAMPHOEFFNER – HELBICH – SOMMER 1991, 12.

³¹ Ez által a három város által határolt területet a szakirodalom német háromszögnek is nevezi (TOLZMANN 2011, 14).

dolgoztak, de a jellemző ültetvényes rabszolgatartó gazdaságok helyett otthoni mintára kis és közepes birtokokat hoztak létre.³²

A kivándorlás serkentésében és az Egyesült Államok népszerűsítésében a gazdasági és politikai tényezőkön túl fontos szerepet játszottak a már kiutazottak beszámolóí és a kivándorlást, letelepedést segítő társaságok. Azoknak az írásai, levelei, akik már új életet kezdtek a tengerentúlon, gyakran a sajtóban vagy könyv formájában is megjelentek. Az is előfordult, hogy hazalátogattak és személyesen számoltak be tapasztalataikról. Ezek az írások sokszor túlzóan pozitív képet festettek az Egyesült Államokban lévő anyagi jólétről és gazdagságról.³³ Ennek oka egyrészt az volt, hogy igazolni szerették volna döntésüket, másrészt, hogy minél többeket motiváljanak arra, kövessék a példájukat. Ezeknek az eredménye kimutatható, ugyanis megfigyelhető a láncmigráció folyamata azoknak a körében, akik a beszámolók hatására keltek útra, s az Egyesült Államok azon régióiban telepedtek le, amelyekről éppen leírást olvastak.³⁴ Mindezek mellett a 19. század közepére egyre több olyan társaság jött létre, amelynek az volt a célja, hogy szervezett keretek között segítsék az Újvilágba történő kivándorlást.³⁵ Ezek a legkülönbözőbb formákban működtek, és több közülük nemcsak az útnak indulást, hanem a letelepedést is előkészítette.

A Giesseni Emigrációs Társaság

A Giesseni Emigrációs Társaságot két egyetemi hallgató, Friedrich Muench és Paul Follenius hozta létre 1833-ban. A két alapító még a giesseni egyetemen találkozott, Muench teológiát, Follenius pedig jogot hallgatott. Már fiatalon rokonszenvezni kezdtek a liberális reformmozgalom eszméivel. Follenius idősebb testvérei is aktív résztvevői voltak az eseményeknek. August, a legidősebb, a napóleoni háborúk után újságot szerkesztett, de két évre börtönbe került árulás vádjával, ezután pedig Svájcban kellett letelepednie. Karl Follenius a háború után magántanár lett, de szembekerült a hatóságokkal, ami miatt az Egyesült Államokba emigrált 1824-ben.³⁶ Muench és Paul Follenius pedig tanulmányaik során beléptek az egyetemen illegálisan működő diákszövetségbe, amely elkötelezte magát a német egység ügye mellett, és részt vett az 1830-as diákmegmozdulásokban.³⁷ Az egységet hirdető nézeteik és tevékenységük nem volt elfogadható az olyan, regionálisan erős jogokkal rendelkező államokban, mint a Hesseni Nagyhercegség, amely területén Giessen is található. Folyamatosan figyelte őket a rendőrség, éppen ezért döntött úgy Follenius és Muench, hogy el kell hagyniuk hazájukat.³⁸

³² HAWGOOD 1940, 105–106.

³³ KAMPHOEFNER – HELBICH – SOMMER 1991, 10; DEGLER 1993, 283–284.

³⁴ KAMPHOEFNER – HELBICH – SOMMER 1991, 9; KEEVEN-FRANKE 2011, 23.

³⁵ KAMPHOEFNER – HELBICH – SOMMER 1991, 8.

³⁶ TOLZMAN 2010–2011, 3–5.

³⁷ TOLZMAN 2010–2011, 4. KEEVEN-FRANKE 2011, 19.

³⁸ TOLZMAN 2010–2011, 4.

Nagy hatást gyakorolt rájuk Gottfried Duden 1829-ben megjelent *Beszámoló egy Észak-Amerika nyugati államaiban tett utazásról* című munkája.³⁹ A szerző ügyvédként dolgozott Kölnben, és már 1819-ben lépéseket tett azért, hogy Észak-Amerikába utazhasson, de csak 1824-ben sikerült elindulnia.⁴⁰ Arra a megállapításra jutott, hogy a változásokra vágyó németek előtt álló problémák megoldása az Újvilágba történő kivándorlás. St. Louistól nem messze telepedett le egy barátjával, ahol egy farmer-gazdaságot hoztak létre. Három évig élt az Egyesült Államokban, s ez idő alatt fiktív levelekbe jegyezte le tapasztalatait. A sorozatot mint egységes útikönyvet jelentette meg hazatérése után. Ebben beszámolt a Missouri-folyó mentén fekvő területeken látott bőségről, s az ottani lehetőségekről. Ezzel együtt figyelmeztetett ugyan az otthonitól eltérő éghajlat sajátosságaira, valamint a mindennapi élet nehézségeire, azonban főként a pozitívumok kerültek előtérbe, a gyönyörű vidék és a szabad vagy olcsó földek.⁴¹

1815 és 1848 között mintegy ötven olyan útleírás, útikönyv, beszámoló vagy levélgyűjtemény jelent meg, amely az Egyesült Államokat és a kontinens földrajzi viszonyait mutatta be.⁴² Ezek jelentős része első kézből származott, ahogyan Duden munkája is, ami ezeröttszáz példányban jelent meg.⁴³ Az Észak-Amerikáról szóló művek nemcsak a terület előnyeinek általános leírását tartalmzták. Gyakran állították szembe a tengerentúlon tapasztaltakat az európai politikai rendszerrel, társadalmi és gazdasági helyzettel. A beszámolókból kirajzolódó pozitív kép alapján sokak számára az Egyesült Államok és azon belül Missouri, a „paradicsomot” jelentette hazájukkal ellentétben, ahol korrupt uralkodónak adóztak és üldözték is őket.⁴⁴

Friedrich Muench és Paul Follenius, miután az emigráció mellett döntöttek, 1833-ban megjelentették *Felhívás és magyarázat a Németországból Észak-Amerika szabad államaiba történő nagymértékű bevándorlást illetően* című rövid munkájukat.⁴⁵ Olyan nagy népszerűségnek örvendett ez a könyv, hogy rövid idő alatt két kiadást is megért. Az első a kivándorlás terveit, a kolóniák alapításának elvi megalapozását tartalmazta. A másodikban már kiegészítésként megjelent a Giesseni Emigrációs Társaság részletes alapszabálya is.⁴⁶ A Társaság létrehozásának két fő célja volt: egyrészt azon német kivándorlók egyesítése, akiknek az otthoni állapotok nem feleltek meg, illetve a hasonló gondolkodású

³⁹ Duden írásának teljes címe eredeti nyelven: *Bericht über eine Reise nach den westlichen Staaten Nordamerika's und einen mehrjährigen Aufenthalt am Missouri (in den Jahren 1824, 25, 26 und 1827), in Bezug auf Auswanderung und Übervölkerung* (DUDEN 1829).

⁴⁰ KEEVEN-FRANKE 2010.

⁴¹ BURNETT – LUEBBERING 1996, 6–7.

⁴² BURNETT – LUEBBERING 1996, 7.

⁴³ KEEVEN-FRANKE 2011, 17.

⁴⁴ BURNETT – LUEBBERING 1996, 7; TOLZMANN 2011, 17.

⁴⁵ Muench és Follenius munkájának címe eredeti nyelven: *Aufforderung und Erklärung in Betreff einer Auswanderung im Grossen aus Teutschland in den Nordamerikanischen Freistaaten* (TOLZMANN 2010–2011, 1).

⁴⁶ KEEVEN-FRANKE 2010.

emberekkel egy új haza létrehozása Észak-Amerikában.⁴⁷ Így nemcsak Gottfried Duden gondolatmenetét folytatták, hanem csatlakoztak a német értelmiségiek kedvelt elképzeléséhez, mely szerint az Egyesült Államok alkalmas egy Új-Németország létrehozására. Egy olyan mintaköz társaságot akartak létrehozni, amely megtisztított az európai politikai formáktól és az „államok nagy föderációjába befogadva” állhat fenn úgy, hogy közben a német szokások, a nyelv és a kultúra fennmaradását is biztosítják.⁴⁸

A *Felhívás*ban rögzítették, hogy jól szervezett csoportként fognak átkelni az Atlanti-óceánon, egyesítve erőforrásaikat, és minden társadalmi réteget bevonnak, vallási felekezetre való tekintet nélkül. Azonban a Giesseni Emigrációs Társaság tagságához szigorú feltételrendszert alakítottak ki. Kifogástalan háttérű, szorgalmas és előítélettől mentes családok csatlakozását várták, amelyek családfői csak személyesen jelentkezhetek a Társaság vezetésénél.⁴⁹ Ezzel az alapítónak egyrészt az lehetett a célja, hogy a találkozó alkalmával ellenőrizték a jelentkező elhivatottságát az ügy és az általuk képviselt eszmék iránt, másrészt, hogy biztosak legyenek benne, nem a rendőrség küldte őket, hogy ellenőrizze tevékenységüket. Ezen kívül pedig a csatlakozó családoknak stabil anyagi háttérrel kellett rendelkezniük, ugyanis fizetni kellett a nyilvántartásba vételkor és az elfogadáskor is úgy, hogy visszafizetési garancia nem volt. A befizetett összegek a Társaság közös kasszájába kerültek, és ha maradt a költségek fedezése után, akkor azt sem fizették vissza. Fontos, hogy ezen kívül a csatlakozó családnak elegendő készpénzzel kellett rendelkeznie ahhoz, hogy a kiutazás után földet és szerszámokat tudjon vásárolni magának.⁵⁰

De nemcsak a kiutazást tervezték meg lépésről lépésre, hanem felkészültek a letelepedés utáni teendőkre is. A Muench és Follenius által szövegezett alapszabályban leírták, hogy Új-Németország megalapítása érdekében a kolóniáknak közel kell lenniük egymáshoz. Részletezték, hogy a kolóniákat létrehozó csoportok már előre meghozhatták szabályzatukat, de ezek csak általános rendelkezéseket tartalmazhattak, s csak a letelepedés után véglegesíthették az Egyesült Államok törvényeihez igazítva.⁵¹ Ez azt jelzi, hogy a *Felhívás* megírásakor a szerzők nem ismerték pontosan az Újvilágban uralkodó jogi viszonyokat. Azonban azt a tény, hogy vannak olyan államok, ahol rabszolgákat tartanak, minden bizonnyal ismerték. Az alapszabályban ugyanis rendelkeztek arról, hogy akik a Giesseni Emigrációs Társaság tagjaiként telepednek le, lemondanak a rabszolgaság bevezetéséről.⁵²

Bár az eredeti úti cél Arkansas volt, az előre odaküldött felderítők jelentései alapján nem volt alkalmas a Társaság elképzeléseinek megvalósítására,

⁴⁷ KEEVEN-FRANKE 2010.

⁴⁸ KEEVEN-FRANKE 2010.

⁴⁹ KEEVEN-FRANKE 2010.

⁵⁰ KEEVEN-FRANKE 2010.

⁵¹ KEEVEN-FRANKE 2010.

⁵² KEEVEN-FRANKE 2010.

így esett a választás Duden munkájának köszönhetően Missourira.⁵³ Ez a terület azonban már az 1830-as években megszervezett állama volt az Egyesült Államoknak, ahol elfogadott volt a rabszolgaság. A 19. század első felében az intézmény létezésével kapcsolatos viták folyamatosan belpolitikai válságokat okoztak az Egyesült Államokban. Ezeknek a feszültségeknek a hatására az első konfliktus 1819–1820-ban bontakozott ki, amikor a Kongresszusnak Missouri csatlakozásáról kellett döntenie. A dilemmát az okozta, hogy a terület rabszolgatartó államként kérte a felvételét az Unióba, de így a szabad államok kisebbségbe kerültek volna a Szenátusban.⁵⁴ Végül a vitát az 1820-ban a Missuouri állam megalakításáról szóló törvény zárta le. Ez kimondta, hogy a 36°30' szélességi körtől északra eső területen Missourin kívül más rabszolgatartó államot nem hoznak létre.⁵⁵ Muench és Follenius ismereteinek hiányosságait mutatja, hogy a *Felhívásban* rögzített elképzelésüket egy arra nem alkalmas államban kívánták megvalósítani.

1833 őszén és telén több ezren jelentkeztek a Társasághoz, azonban csak kevesen feleltek meg a szigorú elvárásoknak. 1834 márciusában végül ötszáz fő indult útnak két csoportban, Muench az elsővel március 2-án, míg a második a hónap végén Follenius vezetésével.⁵⁶ Küldtek ugyan felderítőket az Egyesült Államokba, de konkrét előkészítő lépésekre, mint például földvásárlás, nem volt már idő. Emellett pedig az út hosszúnak és viszontagságosnak bizonyult. Az első csoport betegség és a hajótársaságok spekulánsai miatt negyed évig vesztegelt Brémában, miközben a Társaság közös vagyonát majdnem felélték. A pontos tervezés ellenére az ütemtervet módosítani kellett. Mire sikeresen átkeltek az Egyesült Államokba, s odaértek Missouriba, Muenchnek szembesülnie kellett azzal, hogy Follenius csoportját kolerajárvány tizedelte meg. És amíg Follenius lábadozott, az első csoport feloszlott. Ezért, a Giesseni Emigrációs Társaság közös vagyonát szétosztva, Muenchnek is el kellett engednie a tagokat.⁵⁷ Maga a vállalkozás végül kudarcba fulladt, hiszen az egzisztencia megteremtése fontosabb volt, mint egy utópikus eszme megvalósítása egy zárt közösségben.

Az Adelsverein

A német területekről érkező bevándorlók körében az észak-amerikai kontinens déli része is hamar népszerűvé vált. Ezek közül is kiemelkedett Texas, ahová már 1836 és 1845 között nagy számban telepedtek le.⁵⁸ Az 1850-es évekre számuk

⁵³ KEEVEN-FRANKE 2010.

⁵⁴ SELLERS et al. 1995, 122; JOHNSON 2016, 317.

⁵⁵ A Szenátusban uralkodó egyensúly megóvása érdekében a kompromisszum részeként a Massachusettsből külfölnél kívánó Maine-t szabad államként vették fel az Egyesült Államok uniójába (SELLERS et al. 1995, 122; JOHNSON 2016, 318). A Missouri kompromisszum szövege magyar nyelven elérhető: URBÁN 1992, 89–90.

⁵⁶ KAMPHOFNER – HELBICH – SOMMER 1991, 7; KEEVEN-FRANKE 2010; KEEVEN-FRANKE 2011, 23; TOLZMANN 2011, 19–20.

⁵⁷ KAMPHOFNER – HELBICH – SOMMER 1991, 7; KEEVEN-FRANKE 2010.

⁵⁸ HAWGOOD 1940, 104.

elérte a 35 ezret, így az államban élő legnagyobb számú Óvilágból érkezett kisebbség voltak.⁵⁹

A terület népszerúségének növekedésében is megfigyelhető a láncmigráció folyamata. Azoknak a levelei, beszámolóí, akik már letelepedtek vagy jártak Texasban, hatást gyakoroltak az otthon maradottakra. Az erre a területre történő kivándorlás elindításában fontos szerepe volt Johann Friedrich Ernstnek. 1829-ben kelt át az óceánon és az 1832 februárjában barátainak írt, úgynevezett „amerikai levelében” szinte csak pozitívumokról számolt be. Sokakat motivált az 1834-ben megjelent, Detlef Dunt által írt *Utazás Texasba, valamint az országból származó hírek: a németeknek, akik Amerikába szándékoznak utazni* című könyv.⁶⁰ Ebben kapott helyet Ernst levele is, de a Texasban tett 1833-as útján tapasztaltakról is beszámolt. Dunt munkájában összehasonlításokat tett az ott lévő társadalmi és gazdasági viszonyok, valamint az otthoni állapotok között. Más volt a műfaja Charles Seasfield *Kabinkönyv, avagy nemzeti jellemzők* című 1841-ben megjelent könyvének, ugyanis ez történelmi regény volt. A szerző kiemelte a Texasi Köztársaságban tapasztalható lehetőségek előnyeit, valamint a szabadságjogok gyakorlásának nagyszerűségét, így ez is több vállalkozó szellemű németet vonzott az észak-amerikai kontinens déli részébe.⁶¹

A beszámolók hatására a Texasba történő kivándorlás olyannyira jelentős volt, hogy 1842-től kezdődően már szervezett formában is segítették az oda történő kiutazást és letelepedést. 1842. április 20-án huszonegy német nemes a Mainz közelében lévő Biebrich városában megalapította a Texasi Német Bevándorlók Védelmére Létrehozott Egyesületet – *Verein zum Schutz deutscher Einwanderer in Texas*-t –, rövidebb nevén az *Adelsvereint*. Az alapítók szerettek volna új piacokat nyitni a német ipar számára azzal a céllal, hogy megszervezik a német földművesek kivándorlását. Emellett pedig az Egyesület tagjai azt remélték, hogy a német telepesek nagy számuk, valamint sikeres gazdasági tevékenységük révén befolyásra is szert tehetnek a fiatal Texasi Köztársaságban.⁶² Az *Adelsverein* alapvetően üzleti vállalkozás volt, mégis a vezető politikai szerep megszerzésének vágya az Új-Németország eszméjének hatását mutatja. Bár nem mondták ki, hogy Texasban egy új, területileg elkülönült hazát szeretnének létrehozni.

Már az Egyesület megalakulásától kezdődően megbízottakat küldtek Texasba azzal a céllal, hogy készítsék elő minél több emigráns kivándorlását. Ezt elsősorban információgyűjtéssel és földvásárlásokkal tették meg. Már 1842 májusában két megbízottjukat küldték a területre, akik 1843 elején már földeket is vásároltak. Azonban földspekulánsok áldozataivá váltak, ugyanis olyan birtokokra tettek szert, amelyekre a letelepedési engedély már korábban lejárt.

⁵⁹ CONNOR 1972, 174; HALEY 1985, 120.

⁶⁰ Eredeti német cím: *Reise nach Texas nebst Nachrichten von diesem Lande: fuer Deutsche, welche nach Amerika zu gehen beabsichtigen* (DUNT 1834).

⁶¹ Eredeti német cím: *Das Kajütenbuch, oder Schilderungen aus dem Leben in Texas* (SEALSFIELD 1841).

⁶² FEHRENBACH 1968, 283–284.

Így bár 1844-ben a Texasi Német Bevándorlók Védelmére Létrehozott Egyesületet hivatalosan is bejegyezték mint részvénytársaságot, gyakorlatilag nem rendelkezett birtokokkal.⁶³ Erre a tényre csak akkor derült fény, amikor az új megbízott, Friedrich Wilhelm Karl, Solms-Braunfels bárója Amerikába érkezett, miközben az Óvilágban már több ezer telepes szállt hajóra az Újvilág felé. A báró két alkalommal kötött megállapodást, de ezek sem voltak szerencsésebbek a korábbi földvásárlásnál. Először Nyugat-Texasban vásárolt földet, amelyről akkor derült ki, hogy a komancs indiánok vadászterületén feküdt, amikor aláírták a vételi szerződést. Második alkalommal pedig olyan személyekkel kötött megállapodást, akik végül szintén spekulánsnak bizonyultak. Mindennek ellenére a Solms-Braunfels báró nevéhez köthető az Egyesület első kolóniájának, New Braunfelsnek az 1845-ben történt megalapítása.⁶⁴

Bár nem voltak ideológiai feltételei az Egyesületbe történő belépésnek, azért szigorú kritériumrendszernek kellett megfelelni, és stabil anyagi háttérrel kellett rendelkezni. Minden család kétszáznegyven dollárt fizetett be, s az összegért cserébe egy 128 hektáros birtokra voltak jogosultak. Ezen felül ez az összeg fedezte még az átkelés költségét, egy gerendaházat és a földműveléshez szükséges szerszámokat is. Sőt az Egyesület még azt is vállalta, hogy mindaddig ellátja élelemmel telepeseit, amíg az első termést be nem takarítják. A szerződés még azt is tartalmazta, hogy az egyesület templomot, kórházat és malmot épít, valamint kiépíti a közműveket is.⁶⁵ Mindezen vállalások bizonyítják, hogy az alapítók komoly szándékot mutattak arra, hogy telepeseik számára megfelelő háttérrel biztosítsanak az Újvilágban. Azonban az 1843–1844-es balsikerű földvásárlási ügyletek jelentősen megrendítették az Egyesület anyagi helyzetét.

Éppen ezért, a vállalkozás megmentése érdekében egy új megbízott kinevezésére volt szükség Ottofried Hans, Meusebach bárója személyében. Az Amerikába történő kiutazást követően elhagyta nemesi címét és Texasban csak John O. Meusebachnak nevezte magát. Legfontosabb feladata az volt, hogy a Mexikói-öböl egyik kis kikötőjében, Indianolában rekedt négyezer földművest eljuttassa a szárazföld belsejében lévő földekre. Meusebach és az *Adelsverein* helyzetét nehezítette, hogy Texas 1845-ös annexiója miatt kitört a háború az Egyesült Államok és Mexikó között.⁶⁶ A konfliktus miatt akadályok hiánya, a szokatlanul hideg tél, és a telepesek körében kitört járványok sok áldozatot követeltek. Végül az új megbízott sikeresen vette az akadályokat és a veszteségek ellenére eljuttatta a telepeseket az Egyesület birtokaira.⁶⁷ Sőt, 1845. május 9-én sikeresen szerződést kötött a Friedrich Wilhelm Karl von Solms-Braunfels által vásárolt földeken élő komancs indiánokkal. A megállapodás lehetővé tette, hogy az Egyesület által megvásárolt földekre most már németek

⁶³ MARSALL KING 1967, 33–35.

⁶⁴ FEHRENBACH 1968, 294.

⁶⁵ FEHRENBACH 1968, 290; HALEY 1985, 119–120.

⁶⁶ Texas annexiójához kapcsolódóan az amerikai-mexikói háborúról bővebben lásd: KÖKÉNY 2018.

⁶⁷ KAMPHOFNER – HELBICH – SOMMER 1991, 8.

is letelepedjenek, s megegyeztek abban is, hogy átengedik egymást a területeiken. Rögzítették, hogy ha valaki megszegi ezt, akkor értesítik a másik felet, s felelősségre vonják az elkövetőt. Meusebach nagyértékű ajándékkal érte el, hogy az indiánok beengedjék a földmérőket a területeikre.⁶⁸ A korábbi sikertelen földügyletek elsimítása mellett az új megbízott további földek, négy és fél ezer hektár megvásárlásával bővítette az *Adelsverein* már meglévő birtokait. Továbbá az ő nevéhez fűződik az Egyesület további két kolóniájának megalapítása. 1846 elején New Braunfelstől körülbelül 130 kilométerre Fredericksburg néven létrehozta a másodikat, majd 1847-ben további 80 kilométerrel északra Castellt.⁶⁹

A Texasi Német Bevándorlók Védelmére Létrehozott Egyesület azonban a korábbi sikertelen földügyletek és a telepesek anyagi biztonságát szolgáló kötelezettségvállalások okozta anyagi terheket nem heverte ki. Emiatt a részvénytársaság 1847-ben csődöt jelentett. Azonban eredményességét nem lehet elvitatni, ugyanis 1844 és 1847 között több mint hétezer ember kiutazását és letelepedését tették lehetővé.⁷⁰ Az Egyesület által alapított kolóniakon élő németek többsége mezőgazdasággal foglalkozott, birtokaikon eleinte búzát, rizst, majd később kukoricát is termesztettek, de néhányan gyapotültetvényeket is létrehoztak. Gyorsan alkalmazkodtak a helyi gazdasági viszonyokhoz és bekapcsolódtak a politikába is. John Meusebach maga is Texasban maradt, gazdálkodásba kezdett és bevásárolták az állam szenátusába.⁷¹

Az *Adelsverein* működésének hatásánál is megfigyelhető a láncmigráció folyamata, hiszen megszűnését követően is igen nagy népszerűségnek örvendett Texas a németajkú bevándorlók körében. Az 1844 és 1847 között érkező telepesek között nemcsak földművelők, de nagyon sok értelmiségi is volt, akik nem csupán a korabeli európai nézeteket vitték magukkal, hanem a klasszikus görög-latin műveltséget is. Ők az Egyesülettel párhuzamosan, majd annak csődje után is hoztak létre kisebb telepeket. Az általuk alapított kolóniákat Latin-kolóniának nevezték.⁷² Ezekhez az 1848-as németországi forradalmakat követően további értelmiségiek is csatlakoztak, akik ezekben a kis közösségekben igyekeztek megvalósítani utópisztikus elképzeléseiket. Ilyen volt például az, hogy az olyan déli államokban, mint Texas, a jellemző ültetvényes rabszolgatartó gazdálkodási formát nem tudták támogatni. Nem is alkalmaztak rabszolgákat, hanem az afroamerikaiakat szerződéses viszonyban, szabad munkaerőként foglalkoztatták.⁷³

⁶⁸ MARSALL KING 1967, 40–45; FEHRENBACH 1968, 294; HALEY 1985, 123.

⁶⁹ MARSALL KING 1967, 105–110.

⁷⁰ KAMPHOFNER – HELBICH – SOMMER 1991, 8.

⁷¹ HALEY 1985, 119–120.

⁷² FEHRENBACH 1968, 295.

⁷³ HAWGOOD 1940, 105–106.

Konklúzió

A 19. század első felében a német területeken uralkodó bizonytalan politikai, gazdasági és társadalmi körülmények miatt nagyon sokan vándoroltak az Egyesült Államokba. Beszámolóik eljutottak az Óvilágba, s ennek hatására az Újvilág már ekkor a „lehetőségek földjeként” jelent meg a németek számára, így még többen indultak útnak. A Giesseni Emigrációs Társaság és a Texasi Német Bevándorlók Védelmére Létrehozott Egyesület jó példái annak, hogy a korszakban milyen módokon próbálták megszervezni az Atlanti-óceánon történő átkelést és az észak-amerikai kontinensen történő letelepedést.

A jelen írásban bemutatott két szervezet közül a Társaság, mely 1833–1834 között működött, egy idealizált és utópisztikus elképzelés megvalósítására tett kísérlet volt. Egy olyan elmélet hatására, amely úgy tűnik, áthatotta a kivándorlással foglalkozó értelmiségiek gondolkodását. Nem hozott létre kolóniákat, működtetésében nem vettek részt nemesek, de önmagában segítette ötszáz ember letelepedését Missouriban, s még többekét, akik az onnan érkező beszámolók hatására telepedtek le az államban. Ezzel szemben az 1842–1847 között működő *Adelsverein* inkább egy racionális alapokon nyugvó, és elsősorban gazdasági célokat kitűző szervezet volt. Létre tudott hozni kolóniákat Texasban és a veszteségek, illetve viszontagságok ellenére mintegy hétezer ember telepedhetett le a területen az Egyesület tagjaként. Bár maga az Egyesület is rövid életű volt, működése sikeresebbnek tekinthető, mint a Giessen Emigrációs Társaságé.

A kivándorolt németek és az Egyesült Államokban történő letelepedést segítő szervezetek hatása a mai napig megfigyelhető. Missouriban és Texasban is szerepet kap a bevándorlás-történet kutatása, illetve a közösség emlékezetében is élénken jelen vannak.

A hazai kutatásban az Újvilág és Európa közötti diplomáciai kapcsolatokról számos munka jelent meg, de a bevándorlás-történet, valamint a társadalmi mozgalmak története kisebb hangsúlyt kapott. Éppen ezért a kutatás további irányokkal egészíthető ki. Az úti beszámolók, újságcikkek részletes elemzésével árnyaltabb képet kaphatunk arról, milyen Amerika-kép jelent meg a 19. században az európai emberek és a németek számára. További vizsgálatot igényel ezek hatása és a láncmigráció folyamata, hogy mely területek voltak népszerűek és miért, valamint, hogy jöttek-e létre még kivándorlást segítő szervezetek. A Társaság és az Egyesület alapítóinak történetén keresztül pedig feltárhatóvá válik az a kapcsolati háló, amely az észak-amerikai kontinensen a 19. század végére kialakult német-övben élő bevándorlókat, telepéseket összekötötte.

Irodalom

- BRUCE 1992 = Bruce, Levine: *The Migration of Ideology and the Contested Meaning of Freedom: German American sin the Mid-Nineteenth Century*. Washington DC : German Historical Institute, 1992.
- BURNETT – LUEBBERING 1996 = Burnett, Robin – Luebbering, Ken: *German Settlement in Missouri, New Land Old Ways*. Columbia-London : University of Missouri Press, 1996.
- CONNOR 1972 = Connor, Seymour V.: *Texas, A History*. Arlington-Heights, Il.: AHM Publishing Company, 1972.
- DEGLER 1993 = Degler, Carl N.: *Az élő múlt. Milyen erőket formáltak Amerika mai képét?* Budapest Európa : Könyvkiadó, 1993.
- DUDEN 1829 = Duden, Gottfried: *Bericht über eine Reise nach den westlichen Staaten Nordamerika's und einen mehrjährigen Aufenthalt am Missouri (in den Jahren 1824, 25, 26 und 1827), in Bezug auf Auswanderung und Übervölkerung*. Elberfeld 1829.
- DUNT 1834 = Detlef, Dunt: *Reise nach Texas nebst Nachrichten von diesem Lande: fuer Deutsche, welche nach Amerika zu gehenbe absichtigen*. Bremen. 1834.
- FEHRENBACH 1968 = Fehrenbach, Theodore R.: *Lone Star, A History of Texas and the Texans*. New York : Collier Books, A Division of Macmillan Publishing Company, Inc., 1968.
- FRANK 2018 = Frank Tibor: *Amerika világai*. Angol-amerikai történelmi tanulmányok. Budapest : Gondolat Kiadó, 2018.
- FULBROOK 1993 = Fulbrook, Mary: *Németország története*. Budapest : Maccenas Könyvkiadó, 1993.
- HAHNER 2006 = Hahner Péter: *A régi rend alkonya, Egyetemes történet 1648–1815*. Budapest : Panem Könyvkiadó, 2006.
- HALEY 1985 = Haley, James L.: *Texas, An Album of History*. Garden City-New York : Doubleday&Comp. Inc., 1985.
- HAWGOOD 1940 = Hawgood, John A.: *The Tragedy of German-America, The Germans in the United States of America during the Nineteenth Century – and After*. New York–London : G. P. Putman's Sons, 1940.
- HEIDEKING – MAUCH 2006 = Heideking, Jürgen – Mauch, Christof: *Geschichte der USA*. Tübingen : Narr Attempo Verlag GmbH, 2006.
- JOHNSON 2016 = Johnson, Paul: *Az amerikai nép története*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 2016.

- KAMPHOEFNER – HELBICH – SOMMER 1991 = Kamphoefner, Walter D. – Helbich, Wolfgang – Sommer, Ulrike: *News from the Land of Freedom. German Immigrants Write Home*. Ithaca–London : Cornell University Press, 1991.
- KEEVEN-FRANKE 2010 = Keevan-Franke, Dorris: *A Call for Emigration: The Giessen Emigration Society* (2010); <http://mo-germans.com/exhibits/a-call-for-emigration-the-giessen-emigration-society/> (Letöltés: 2020.02.04.)
- KEEVEN-FRANKE 2011 = Keevan-Franke, Dorris: *Imagies of America, Warren County*. Charleston : Arcadia Publishing, 2011.
- KÖKÉNY 2007 = Kökény Andrea: *Angol-amerikaiak Texasban 1821–1845*. Szeged : SZTE BTK Történettudományi Doktori Iskola, 2007.
- KÖKÉNY 2018 = Kökény Andrea: Az 1846–1848-as amerikai-mexikói háború és megítélése. *Világtörténet* 8 40:1 (2018) 23–43.
- MARSALL KING 1967 = Marsall King, Irene: *John O. Meusbach, German Colonizer in Texas*. Austin–London : University of Texas Press, 1967.
- SEALSFIELD 1841 = Sealsfield, Charles: *Das Kajütenbuch, oder Nationale Charakteristiken*. Zürich 1841.
- SELLERS ET AL 1995 = Sellers, Charles – May, Henry – McMillen, Neil R.: *Az Egyesült Államok története*. Budapest : Mecenás Könyvek, 1995.
- TOKODY – NIEDERHAUSER 1983 = Tokody Gyula – Niederhauser Emil: *Németország története*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1983.
- TOLZMANN 2010–2011 = Tolzmann, Heinrich D.: A New Germany in America: The Invitation and Explanation (1833) of Paul Follenius and Friedrich Muench. *Der Mainbaum* 18:1 (2010) 4–5. 18:2 (2010) 14–15. 19:1 (2011) 4–5.
- TOLZMANN 2011 = Tolzmann, Heinrich D.: The German Heritage of Southern Illinois and Missouri. *The Palatine Imigrant* 36:2 (2011) 14–23.
- Urbán 1992 = Urbán Aladár (szerk.): *Dokumentumok az Egyesült Államok történetéhez 1774-1918*. Tankönyvkiadó, Budapest 1992.
- Urbán 1992 = Urbán Aladár (szerk.): *Dokumentumok az Egyesült Államok történetéhez 1774-1918*. Tankönyvkiadó, Budapest 1992.
- VITÁRI 2010 = Vitári Zsolt: Birodalomból birodalom. „Németország” 1815–1871. In: Bebesi György (szerk.): *A hosszú 19. század rövid története*. Pécs : Bocz Kiadó, 2010, 175–190.

New Life in the New World?

German emigration societies in the first half of 19th Century

ALEX BERCZELI-NEMCSÉNYI

After its foundation in 1873 the United States became politically and economically unified during the 19th century. As a result of this dynamic development, it has always been a land of opportunity for the immigrants. During this period, millions of immigrant came from the politically and economically divided Germany to the New World. Their numbers increased from the 1830s. The reason for the popularity of the United States was those who began a new life on the other side of the Atlantic-ocean, wrote letters to their family or friends back home. These reports often painted an overly positive picture of what was experienced in the New World. And by the end of the 19th century the so-called German belt was formed.

During the decades in the first half of the 19th century many organizations were created to help the German immigration to the United States. Two of them was for example in 1833 organized Giessen Emigration Society and the Society for the Protection of German Immigrants in Texas – so-called *Adelsverein* – which was founded in 1842. The Giessen Emigration Society was an attempt to realize an idealized and utopian idea. They tried to founding a New Germany on the soil of the United States. This undertaking was a failure, but the Society helped settle five hundred people in Missouri. In contrast the *Adelsverein* was an organization based on rational principles, primarily economic. These Society represented an effort to establish colonies on Texas soil. In these colonies, which were founded in the Western and Southern part of the United States, the German-Americans were engaged in agriculture. In 1847 it was declared bankrupt, the *Adelsverein* helped the immigration of seven thousand German people.